

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИНИНГ ЗАРАРЛАНГАН ҲУДУДЛАРИДА АВАРИЯ-ҚУТҚАРУВ ИШЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ

Воҳиджон Эркинович Шаҳобидинов

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
ҳарбий тайёргарлик ўқув маркази катта ўқитувчиси,
доцент, резервдаги подполковник
e-mail: vosouz71@gmail.com +99897 740-10-57

АННОТАЦИЯ

Темир йўл транспорти юк ва йўловчиларни, шунингдек халқ хўжалиги юклари, хавфли ўта хавфли юкларни ташишни амалга оширадиган транспорт тармоғидир. ТЙТда заҳарли кимёвий моддаларни ташишда фавқулодда вазиятлар юз берганда, содир бўлган аварияларни бартараф қилишда авария-қутқарув ишларини ташиш этишидаги долзарб вазифаларни бажариш жуда муҳим ва мураккаб ҳисобланади.

Калит сўзлар: *Темир йўл транспорти, темир йўллар, темир йўл бекатлари, станциялар, йўловчи поездлар, заҳарли кимёвий моддалар, радиация, авария, ёнгин, авария-қидирув, авария-қутқарув ишлар.*

АННОТАЦИЯ

Железнодорожный транспорт - это транспортная сеть, осуществляющая перевозку грузов и пассажиров, а также грузов народного хозяйства, опасных грузов повышенной опасности. Когда возникают чрезвычайные ситуации при транспортировке токсичных химикатов в ЖДТ, считается очень важным и сложным выполнение неотложных задач по организации аварийно-спасательных работ при ликвидации произошедших аварий.

Ключевые слова: *Железнодорожный транспорт, железные дороги, вокзалы, полустанки, пассажирские поезда, ядохимикаты, радиация, авария, пожар, аварийно-поисковые, аварийно-спасательные работы.*

ABSTRACT

Rail transport is a transport network that carries out the transportation of cargo and passengers, as well as national economy cargo, dangerous extremely dangerous goods. When emergency situations occur in the transport of toxic chemicals in RT, it is considered very important and complex to carry out urgent tasks in the organization of accident-rescue work in the elimination of accidents that have occurred.

Keywords: Rail transport, railways, Railway Stations, stations, passenger trains, toxic chemicals, radiation, accident, fire, accident-search, accident-rescue work.

Қисқартмалар рўйхати

“ЎТЙ” АЖ	– “Ўзбекистон темир йўллари” акциядорлик жамияти;
ТЙТ	– Темир йўл транспорти;
ФВ	– Фавқулодда вазият;
КТКЗМ	– Кучли таъсир кўрсатувчи заҳарли модда;
МТУ УК	– Минтақавий темир йўл узели унитар корхона;
АҚИ	– Авария-қутқарув ишлари;
ҚБШИ	– Қутқарув ва бошқа шошилиш ишлар;
Л-1	– Енгил ҳимоя костюмлари;
ВПХР	– Ҳарбий кимёвий разведка қурилмаси;
ДП-5В	– Нурланиш дозалари ўлчагичи;
ИП-4, ГП-5В	– Нафас олиш органларининг шахсий ҳимоя воситалари;
АХКМ	– Авариявий хавфли кимёвий моддалар;
ТП	– Тиклаш поезда;
ЁП	– Ёнғин поезда;

КИРИШ

Темир йўлларнинг мамлакатимизда юк ва йўловчиларни ташишдаги улуши катта бўлиб, ташиш ҳажмларининг мунтазам ўсиши темир йўлларнинг техник жиҳозланиши, технологияларининг, табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этишда авария қутқарув ишларини такомиллашиб боришини тақозо этмоқда.

Умуман техноген авариялари ва ҳалокатлари нималар киради:

- экипаж аъзолари ва йўловчиларнинг ўлимига, ҳаво кемаларининг тўлиқ парчаланишига ёки қаттиқ шикастланишига ҳамда қидирув ва авария-қидирув ишларини талаб қиладиган авиаҳалокатлар;

- ёнғинга, портлашга, ҳаракатланувчи таркибнинг бузилишига сабаб бўлган ва темирйўл ходимларининг, ҳалокат ҳудудидаги темир йўл платформаларида, вокзаллар биноларида ва шаҳар иморатларида бўлган одамлар ўлимига, шунингдек ташилаётган КТКЗМлар билан ҳалокат жойига туташ ҳудуднинг заҳарланишига олиб келган темирйўл транспортидаги ҳалокатлар ва авариялар (ағдалишлар);

- портлашларга, ёнғинларга, транспорт воситаларининг парчаланишига, ташилаётган КТКЗМларнинг зарарли хоссалари намоён бўлишига ва одамлар

ўлими (жароҳатланиши, заҳарланиши)га сабаб бўладиган автомобиль транспортнинг ҳалокати ва авариялари, шу жумладан, йўл-транспорт ҳодисалари;

- одамларнинг ўлимига, шикастланишига ва заҳарланишига, метрополитен поездлари парчаланишига олиб келган метрополитен бекатларидаги ва тунелларидаги ҳалокатлар, авариялар, ёнғинлар;

- газ, нефть ва нефть маҳсулотларининг (авария ҳолатида) отилиб чиқишига, очиқ нефть ва газ фаввораларининг ёниб кетишига сабаб бўладиган магистрал қувурлардаги авариялар.

Фавқулодда вазиятларлар юз берганда объектларнинг фуқаро муҳофазаси бошлиғи маълумотларига асосланган ҳолда, штаб ишлари ташкил этилади. Объект фуқаро муҳофазаси бошлиғи, штаб бошлиғи тузилмалари фавқулодда вазиятлар шикастланиш ўчоқларида авария-қутқарув ишларини ташкил этадилар.

Ўткир заҳарли кимёвий моддалар сақланадиган иншоотларда, транспорт турлари орқали ташишларда авария ёки бузилишлар рўй берганда, кимёвий зарарланиш ҳудудлари юзага келади. Ушбу ҳудудларда авария-қутқарув ишларини олиб бориш учун кимёвий ҳолат баҳоланади. Кимёвий моддалар билан зарарланган майдон заҳарли моддалар концентратсиясининг ҳаво билан биргаликда тарқалишда чуқурлиги (Ч), кенглиги (К) ва юзаси (Ю) билан характерланади.

Кимёвий ҳолатга баҳо бериш учун қуйидаги маълумотларни билиш керак:

- ўткир заҳарли кимёвий моддаларнинг тури ва миқдори;
- метеорологик ҳолати;
- майдоннинг топографик ҳолати;
- қуйилиш характери;
- заҳарланган ҳавонинг тарқалиш йўналиши;
- ишчи, хизматчи ва аҳолининг ҳимояланганлик даражаси.

Кимёвий ҳолатга баҳо бериш қуйидагилар беш изоҳни ўз ичига олади:

1. Кимёвий зарарланган ҳудуднинг майдони ва ўлчамларини аниқлаш.
2. Зарарланган ҳавонинг аҳоли масканига етиб келиш вақтини аниқлаш.
3. Ўткир заҳарли кимёвий моддаларнинг зарар келтирувчи вақтини аниқлаш.

4. Кимёвий зарарланиш ҳудудидаги кишилами мумкин бўлган йўқотишларни аниқлаш.

5. Кимёвий зарарланган ҳудудни иш ҳужжатларига тушириш.

Кимёвий зарарланган ҳудуднинг юзаси ва ўлчамлари кўп жиҳатдан метеорологик ҳолат ва ҳавонинг вертикал (тик) барқарорлиги билан боғлиқ. Шунинг учун зарарланган ҳудуднинг катталикларини топиш учун, дастлаб ҳавонинг барқарорлик даражаси (инверсия, изотермия, конвекция) топилади.

Инверсия - бу ер юзасидан юқорига баландлик ортиши билан ҳаво ҳароратининг кўтарилиб боришидир.

Изометрия - ҳаво ҳароратининг мунтазам турғунлиги билан характерланади.

Конвекция - атмосфера қатламида ҳавонинг вертикал алмашувидир.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

ТЙТ ФВ юзага келиши мумкин бўлган жойлар асосан темир йўл станцияларининг юклаш, тушириш, хавфли юклар билан тузиладиган ва тарқатиладиган поездлар ҳисобланади.

Жуда тез таъсир этувчи заҳарли моддалар билан содир бўлган бахтсиз ҳодиса авариялар юз берганда, “ЎТЙ” АЖ объектлари ҳудудининг бир қисми токсик моддалар концентрацияси ошган ҳудудда бўлиши мумкин.

Зарарланган ҳудудда жамоат ишчилари, аҳоли ва уй ҳайвонлари, йўловчи поездлари, МТУ УК объектлари (темир йўл бекатлари, станциялар, ишлаб чиқариш объектлари ва бошқалар), тоғли ҳудуд орқали ўтадиган темир йўллари бўлиши мумкин.

ТЙТ объектларида одамлар бор поездлар, портловчи, ўта фаол заҳарли моддалар ва бошқа хавфли юклар бўлган вагонларнинг бўлиши, тузилмаларни тушириш, ярадорларни чиқариш, эвакуация қилиниши билан боғлиқ вазиятнинг мураккаблигидадур.

Одамларни қутқаришга қаратилган энг муҳим чора-тадбирлар радиацияга ва кимёга қарши ҳимоя ҳисобланади.

У қуйидагиларни ўз ичига олади:

- радиациядан ҳимояланиш режимларини ишлаб чиқиш;
- радиация ва кимёвий ҳолатни аниқлаш ва баҳолаш;
- дозиметрик ва кимёвий назоратни ўтказиш;
- аҳолини радиация ва кимёга қарши воситалари билан таъминлаш;
- радиоактив ва кимёвий ифлосланиш оқибатларини бартараф этиш.

Дозиметрик ва кимёвий назоратсиз зарарланган ҳудудларда қутқарув ишларини олиб бориш мумкин эмас. У фуқаро муҳофазаси бўлинмалари ходимлари, ишчи ва хизматчиларни иш қобилиятини баҳолаш мақсадида, улардан фойдаланиш тартиби, одамларнинг сони ва санитария ҳолатини асбоб-ускуналар, машиналар, транспорт, кийимларни зарарсизлантириш ва дегазация

қилиш, радиоактив ифлосланиш зоналарида озиқ-овқат маҳсулотлари, сув ва ем-хашакдан фойдаланиш имкониятини аниқлаш мақсадида ўтказилади.

Объект (худуд) штаби ва фуқаро муҳофазаси хизматлари дозиметрик (кимёвий) назоратни ташкил қилади, тузилма командирлари ва разведка бўлинмалари кучлари (разведкачи-кимёгарлар ва разведкачи-дозиметристлар) томонидан амалга оширилади.

Радиоактив ифлосланиш (ифлосланиш) ҳолатида қутқарув ишларини олиб боришнинг асосий усуллари:

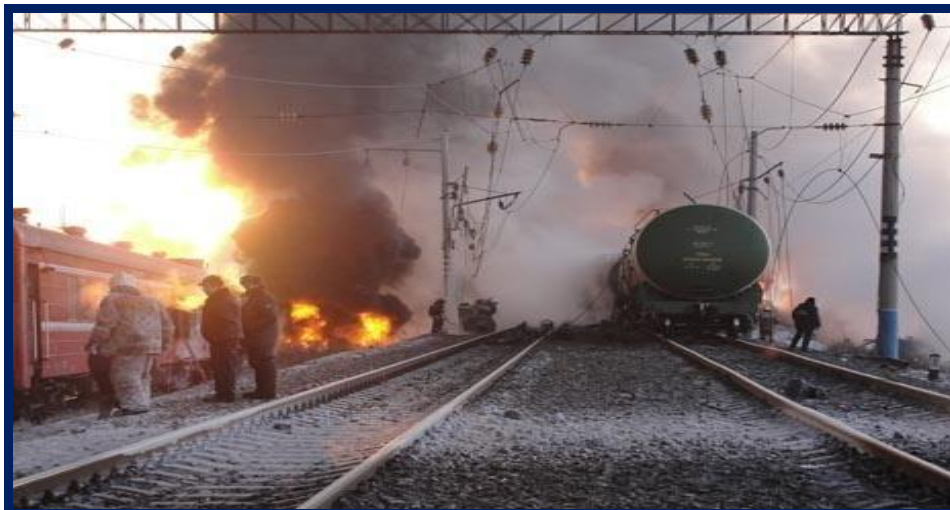
- радиоактив ифлосланиш ҳақида огоҳлантириш;
- шахсий ҳимоя воситаларидан, ҳимоя иншоотларида бошпанадан фойдаланиш;
- радиацияга қарши профилактик дориларни қўллаш;
- ифлосланган худудларда одамларнинг ўзини тутиш қоидаларига риоя қилиш;
- ифлосланган маҳсулотлар ва сув истеъмолини йўқ қилиш;
- ифлосланган худудлардан аҳолини (агар керак бўлса) эвакуация қилиш.

Кимёвий ифлосланиш бўлганда қутқарув ишлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- кимёвий хавф ҳақида огоҳлантириш;
- шахсий ҳимоя воситаларидан фойдаланиш;
- ифлосланган худудда хатти -ҳаракатлар режимига риоя қилиш;
- одамларни ифлосланган худуддан эвакуация қилиш;
- одамларга санитар ишлов бериш, худудларни, иншоотларни, асбоб-ускуналарни, мулкни, транспортни, кийимларни газсизлантириш.

ТЙТ объектларида ҚБШИни ўтказишнинг мураккаблиги шундаки, ҳар хил юклар, шу жумладан хавфли юклар кўп бўлган вагонлар одатда нисбатан кичик худудда тўпланган. Поездлар ва вагонларда одамлар бўлиши мумкин.

Поезд вагонлари бир-бирига жуда яқин жойлашган бўлиб, бу ёнғиннинг тез тарқалиш хавфини, портловчи моддалар, ёнувчан суюқликлар бўлган машиналарнинг портлаши ва ўт ўчирувчиларнинг ёниш жойларига киришини қийинлаштиради, чунки ўтиш жойлари йўқ, айниқса йўллар бўйлаб вагонлар остида ўт ўчириш шлангларини ётқизиш қийин, чунки шлангларни релс остига ётқизиш керак, балластда чуқурликлар ҳосил бўлади (5-расм). Вагонларни шикастланиши кимёвий ва радиоактив ифлосланиш зоналарининг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин.

5-расм. ТЙТ ёнувчан суюқликлар ташишдаги ФВ.

Вокзалда ФВ оқибатларини бартараф этиш кўпинча ўз ҳудудидан поездларни қўшни бекатларга, перегонга ва кириш йўлларига олиб чиқиш зарурати билан боғлиқ. Биринчидан, одамлар ва хавфли юклар бўлган поезд ва вагонлар чиқарилади.

Электрлаштирилган ҳудудларда, ёнғин содир бўлганда, станция йўлларини кучсизлантириш керак. Ҳаракатланувчи таркибни тарқатиш учун тепловозлар ишлатилади.

ЁП қуйидагилар учун мўлжалланган:

- темир йўл транспорти объектлари ва ҳаракатланувчи таркибидаги ёнғинларни ўчириш ва тегишли кутқарув ишларини олиб бориш;
- бахтсиз ҳодисалар, авариялар, табиий офатлар, ёнғинлар билан кечадиган бошқа фавқулодда вазиятларда ёрдам кўрсатиш;
- ёнғинларни ўчиришда иштирок этиш ва темир йўл транспорти билан боғлиқ бўлмаган объектларда автоматлаштирилган бошқарув тизимларини ўз тактик-техник имкониятлари доирасида ўтказиш, шунингдек ёнғин хавфсизлиги соҳасида хизматлар кўрсатиш.

Поезд ходимлари шахсий ҳимоя воситалари (филтрловчи ва изоляцияловчи ёки сиқилган ҳаво мосламалари, регенератив патронлар), Л-1 энгил ҳимоя костюмлари, ВПХР ҳарбий кимёвий разведка қурилмаси, ДП-5В дозалаш ўлчагич билан таъминланади.

Ёнғин поездларини, шунингдек, ишлайдиган локомотив парки бўлган йирик станцияларда (юк, йўловчи, сортировка участкаси) жойлаштирилади. Турар жойи икки томонлама чиқишни таъминлаши керак. Бу йўлда бошқа ҳаракатланувчи таркибни жойлаштиришга йўл қўйилмайди.

Чиқиш қисми ёнғин поездини манзилга етказиш учун зарур бўлган вақтга (1,5 соатдан кўп бўлмаган) қараб белгиланади, унинг радиуси 100 км дан

ошмаслиги керак.

Ёнғин содир бўлган жойга ёнғин поездини чақириш поезд диспетчери ёки станция хизматчиси томонидан амалга оширилади. Ёнғин ҳақида хабар олгач, поезд диспетчери бўлим навбатчисига хабар беради, у билан бирга воқеа жойига қайси поезд юборилишини аниқлайди, ўт ўчириш поездига буйруқ юборади ва вокзал навбатчисига юбориш буйруғини беради.

Электрлаштирилган участкаларда поездни локомотив (паравоз локомотиви) олиб боради. Поездни электровоз билан олиб борганда, бўлим навбатчиси ёнғин жойига келиши учун тепловоз ёки паравозни тайёрлаб қўйиши керак.

Электрлаштирилган майдонларда ёнғин ўчириш фақат тармоғ электрчисидан ёзма рухсат олганидан сўнг амалга оширилади, бунда энергодиспетчерининг буйруғи рақами ва кучланишни ўчириш вақти кўрсатилади. Электрчининг келиши учун вақт талаб қилинса, радио орқали рухсат олишга рухсат берилади.

Вагонлар хавфли юклар билан издан чиқиб кетгани ҳақида хабар олингандан сўнг, қутқарув поезди билан ёнғин поезди ҳам бирга, қутқарув ва ФВ тиклаш ишларида хавфсизлигини таъминлашга ёрдам бериш учун юборилади. Йўловчи поездларида қутқарув ишларини олиб боришда қутқарувчилар вагонни ташқарисидан ёки ичидан кириш эшиклари орқали кирадилар. Агар улар тиқилиб қолса, лангар, мисранг, искана ва босқон ишлатилади (6-расм).

6-расм. Йўловчи поездларида жароҳатланганларга ёрдам бериш.

Вагонга дераза орқали кириш учун нарвон ва арқонлардан фойдаланади. Қутқарувчилар бир-бирига ёрдам бериб ёки қўлларидан тортиб кириши мумкин. Олиб ташлаш керак бўлган дераза ойнасининг ўткир бўлаклари айниқса хавфлидир. Вагонга киргандан сўнг, қутқарувчилар купе эшикларини

очиш, қидирув, эвакуация қилиш ва жароҳатланганларга ёрдам беришни давом эттирадилар (7-расм).

Вагон тагига тушган одамларни озод қилиш учун, агар керак бўлса, кўтарилади. Бу ишлар юк кўтариш кранлари ёки оғир юк кўтариш қувватига эга махсус кранлар ёрдамида амалга оширилади. Баъзида қурбонларни ер остидан чиқариб олиш учун тешик очиш мақсадга мувофиқдир.

7-расм. Йўловчи вагонлардаги қутқарув ишлар.

Ёнғин пайтида йўловчиларга вагоннинг шикастлаш омиллари юқори ҳарорат, тўғридан-тўғри олов, ёниш жараёнидан келиб чиқадиган заҳарли моддалар ҳисобланади. Буларнинг барчаси ваҳима билан янада кучаяди.

Йўловчи вагонлардаги портлашлар ФВ турларидан биридир. Портлашларнинг сабаби портловчи моддаларни ташиш қодаларини бузилиши, поезд йўналишида (пасттекистикларда) портловчи аралашманинг пайдо бўлиши, террорчилик ҳаракатлари бўлиши мумкин.

Вокзалда ёнғинни ўчиришда поездни бекатдан хавфсиз жойга олиб чиқиш керак:

- перегонда - бу аҳоли пункти, туннеллар, кўприклар ва бошқа иншоотлар ташқарисидаги жой;
- бекатда - тикилиб қоладиган йўл, кириш йўллари, алоҳида йўлдаги жой, асосий йўлдан энг узок, бинолар, иншоотлар.

Биринчидан, одамлар билан поездлар ва транспорт хавфини туғдирадиган хавфли юклар чиқарилади.

Қаттиқ жисмлар катта олов чиқармай ёнади, кўп миқдорда тутун ва токсик моддалар чиқаради. Суюқ моддалар катта ёниш майдони, баланд маъшала ва қаттиқ тутун пайдо бўлиши билан ёнади. Суюқ ёнувчи материаллар бор цистерна ёниш пайтида олов баландлиги 40-50 м, ёниш

майдони 1500 квадрат метрни эгаллайди.

Ёнувчан суюқликлари бор цистерналар ёнганда, уларни дарҳол ўчириш керак. Цистернанинг очиқ бўйнидан суюқ буғ ёниб чикқанда, уни устига қопқоқ ёки намат ташлаш керак (8-расм).

8-расм. Ёнувчан суюқликлари бор цистерналарнинг ёниши.

Тарқалиб ёнаётган суюқликни сув, кўпик, адсорбсион материаллар билан ўчирилади (9-расм). Суюқликни хавфсиз жойга йўналтириш учун марзалаш мумкин. Агар кўшни поездларга ёнғин хавфи туғилса, ёнаётган цистернани хавфсиз жойга олиб бориб, уни ўчиришни ташкил қилиш керак. Бир вақтнинг ўзида бир нечта цистерна ёниб кетганда, уларни совутиш ва кўшни вагонлар ва цистерналарни ҳимоя қилиш керак.

9-расм. Цистернани кўпик, адсорбсион материаллар билан ўчириш.

Вагонда ёнғин содир бўлганда, ташқи томондаги очиқ ёнғинни ўчириш керак, кейин эса люк ва эшиклар орқали вагонга (контейнерга) ўт ўчириш воситаларини киритиш керак. Баъзида, энг кучли ёниш жойларида, том ва деворларда ёнғинга қарши воситаларни киритиш учун тешиклар очилади.

Агар ёнаётган газ машъалини йўқ қилишнинг иложи бўлмаса, унинг эркин ёниб кетишига йўл қўйилади.

Портлаш эҳтимолини истисно қилиш учун ёнаётган цистернани доимо сув билан совутиб туриш керак (10-расм).

10-расм. Цистернани доимо сув билан совутиб туриш.

Темир йўлда фавқулодда кимёвий хавфли моддаларни чиқишини тўхтатиш учун идишлар техникларини ёпиш, идишлар ичидан суюқликни захирага хайдаш, хавфли маҳсулотларни хавфсиз жойга ўтказиш орқали амалга оширилади.

Идиш тешиклари ёғоч ёки пластик пона ёрдамида ёпилади. Баъзан қисқичлардан фойдаланилади.

Тўкилган захарли моддани марзалаш, унинг тарқалишига тўсқинлик қилиш, зарарли моддаларни табиий чуқурликларга, махсус ариқларга ёки идишларга йиғиш, зарарсизлантирувчи моддалар ва адсорбентлар (қум, майдаланган тош, тупроқ) билан зарарли кимёвий моддаларни тозалаш керак. Марзалаш учун булдозерлар, автогрейдерлар, экскаваторлар ва қўлда тупроққа ишлов берувчи асбоблар ишлатилади.

Зарарланган худуддан авариявий хавфли кимёвий моддалар (АХКМ) цистерналарга қўйилади.

Шундан сўнг, худудни ва транспорт воситаларини дезинфекция қилиш ишлари олиб борилади.

Хавфли кимёвий моддаларни суюқ усулда зарарсизлантириш ёнғин, сув қўядиган машиналар, автоматик тўлдирувчи ва насос станциялари ёрдамида амалга оширилади (11-расм).

Хавфли кимёвий оқибатларини бартараф этишда барча чоралар юкнинг характери ва авария картасида кўрсатилган эҳтиёт чораларини ҳисобга олган

ҳолда амалга оширилиши керак.

Кондуктор ёки юк жўнатувчи мутахассислар томонидан хавфли юкларни кузатиб боришда, АҚИ пайтида уларнинг кўрсатмаларини ҳисобга олиш керак.

Қутқарувчилар хавфли кимёвий моддаларнинг асосий хусусиятлари ва уларни дезинфекция қилиш воситалари билан таниш бўлиши керак.

Поездлар ҳалокатга учраганда ва йўлларда авария юз берганда, улар одамларни ва моддий бойликларни қутқариш, поездлар ҳаракатини энг қисқа вақт ичида очиш билан боғлиқ ишларни бажарадилар.

11-расм. ТЎТ ФВ кимёвий хавфли моддалардан зарарсизлантириш.

Поезд ҳалокати ва йўлларда авария юз берганда бажариладиган ишлар кўлами аниқ вазиятга боғлиқ. Умуман олганда, у қуйидагиларни ўз ичига олади:

- йўлни, ҳаракатланувчи таркибни, алоқа тармоғини ва бошқа тузилмаларни бузилганлиги ва ифлосланишининг табиати ва даражасини аниқлаш, ёнғинларнинг кўлами, шикастланган одамлар, хавфли юкларнинг мавжудлиги ва ҳолати, фавқулодда қутқарув кучларини жойлаштириш тартибини аниқлаш.

- вайрон бўлган вагонларда одамларни қидириш, жабрланганларга биринчи ёрдам кўрсатиш ва уларни тиббий муассасаларга эвакуация қилиш;

- шикастланмаган одамларни хавфсиз жойларга олиб чиқиш, ёнғинларни ўчириш, ҳаракатланувчи таркиб ва бошқа асбоблар йўлини дезинфекция қилиш (агар керак бўлса);

- вайрон бўлган ҳаракатланувчи таркибни, хавфли ва қимматбаҳо юкларни хавфсиз масофада олдиндан тушириш ва бинога яқин жойдан олиб кетиш;

- яроқли ёки озгина шикастланган ҳаракатланувчи таркибни релсларга қўйиш, уни энг яқин алоҳида пунктга етказиш ва кейинчалик таъмирлаш;

- йўл тўшагини, йўл устки қисмини, алоқа тармоғини, алоқа ва бошқа тузилмалар ва қурилмаларни тиклаш;

- одамларга санитар ишлов бериш (агар керак бўлса).

ТП ҳаракатланувчи таркиб издан чиқиши ва тўқнашувини бартараф этиш, шунингдек, табиий офатлар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган. Агар қурбонлар бўлса, биринчи навбатда АҚИ амалга оширилади.

ТП юк кўтаргич (темир йўлга ўрнатилган кранлар - 2 дона, гусеничали кран - 1 дона), тортиш ва ташиш техникаси, прокат, қувват ва бошқа ускуналар, материаллар, инвентарлар, химоя Л-1 нурли химоя костюми) ва кийим-кечаклар, нафас олиш органларининг шахсий химоя воситалари (противогаз ИП-4, ГП-5В, респираторлар), кимёвий (ВПХР ҳарбий кимёвий разведка қурилмаси) ва радиация (ДП-5В нурланиш дозалари ўлчагичи) асбоблари билан жиҳозланган бўлиши керак.

12-расм. ТҲТ ФВ тикловчи поезд

Қайта тиклаш поезда катта станцияда (юк, йўловчи, сортировкалаш ёки участка) локомотив парки мавжуд жойларда бўлади (12-расм). Поезднинг тўхташ жойи икки томонлама чиқиш йўлидаги йўлларда жойлашган бўлиши ва стационар ишлаб чиқариш ва коммунал хоналар билан жиҳозланган бўлиши керак. Қайта тиклаш поезда тўхташ жойига бошқа ҳаракатланувчи таркибни жойлаштириш тақиқланади. Қайта тиклаш поездларининг дислокация нуқталари орасидаги масофа 200 км дан ошмаслиги керак.

ХУЛОСА

ТҲТ ФВ кўламини мавжуд кучлар ва воситалар ёрдамида бартараф этиш мумкин бўлмаган ҳолда, зарурий ёрдам кўрсатиш учун ФВ кўламининг олдини олиш ва ҳаракат қилиш авария-қутқарув ишларини амалга оширишда давлат тизимининг юқори раҳбар органига ёрдам сўраб мурожаат қилинади. Шу билан бирга ФВ оқибатларини бартараф этиш мақсадида ҳукумат комиссияси ташкил қилиниши мумкин. ФВ бартараф этиш бўйича тадбирларини маблағ билан

таъминлаш ФВ содир бўлган ҳудудда жойлашган объектларнинг, вазирликлар ва идораларнинг маблағлари, тегишли бюджетлар, суғурта жамғармалари ва бошқа манбалар ҳисобидан амалга оширилади.

Бунда кўрсатилган маблағлар етарли ёки мавжуд бўлмаган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг захира жамғармасидан ажратилиши кўзда тутилади. Транспортнинг хоҳлаган тури инсон саломатлиги ва ҳаёти учун хавф туғдиради. Техник тараққиёт бир вақтнинг ўзида ҳаракатлаишиш қулайлиги ва тезлиги билан бирга анчагина катта даражадаги хавф-хатарни ҳам юзага келтиради. Транспорт авариясининг туридан келиб чиқиб, йўловчилар кўплаб жароҳат ва куйиш, жумладан инсон ҳаёти учун хавф туғдирадиган шикастларни олиш эҳтимоли мавжуд.

Темир йўл транспортидаги авариялар ТЙТдаги авария ва ҳалокатларга асосан йўллар, ҳаракатдаги таркиб, сигнализациянинг носозлиги, диспетчерлар хатоси, машинистларнинг эътиборсизлиги ва лоқайдлиги сабаб бўлади.

Ҳаракатдаги таркибнинг релслардан чиқиб кетиши, тўқнашувлар, переездлардаги тўсиқларга бориб урилиш, бевосита вагонларнинг ўзида ёнғин ва портлашларнинг келиб чиқиши кўпроқ содир бўлади.

Шунга қарамай, поездда юриш самолётда учишдан тахминан уч марта, автомобилда юришдан 10 марта хавфсизроқдир.

Қуйидаги қоидаларга риоя қилиш лозим:

- поезд ҳаракатда бўлган вақтда ташқи эшикларни очманг, зиналарда турманг ва деразадан бошингизни чиқарманг;
- юкларингизни юқоридаги юк жойлаштириладиган токчаларга яхшилаб жойлаштиринг;
- зарурат бўлмаса стоп-кранни ишга туширманг;
- ҳатто ёнғин чиққан тақдирда ҳам кўприк устида, туннелда ва эвакуатсия ўтказиш қийинлашиб кетадиган бошқа жойларда поездни тўхтатиш мумкин эмаслигини ёдда тутинг;
- фақат белгиланган жойларда чекинг;
- ўзингиз билан ёнувчи, кимёвий ва портлаш хавфи мавжуд моддаларни олманг;
- вагоннинг электр тармоғига маиший уй-рўзғор асбобларини олманг;
- ёнаётган резина ҳидини сезсангиз ёки тутун пайдо бўлса, зудлик билан вагон кузатувчисига мурожаат қилинг.

Авария вақтида ёнилғи тўкилиб кетган бўлса, поезддан хавфсиз узоқ масофада туринг, ёнғин ёки портлаш ҳодисаси содир бўлиши мумкин. Ток ўтувчи сим узилиб, ерга осилиб қолган бўлса, ундан сакраб-сакраб қисқа

қадамлар билан узоқлашинг. Электр токи ер юзаси бўйлаб узатиладиган масофа 2 метрдан (курук ер) 30 метргача (нам ер) бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 27 октябрдаги 455-сон “Техноген, табиий ва экологик тусдаги favқулodда вазиятларнинг таснифи тўғрисида”ги Қарори.
2. Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августдаги 824-I-сон “Аҳолини ва ҳудудларни табиий ҳамда техноген хусусиятли favқулodда вазиятлардан муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни.
3. Закон Республики Узбекистан “О радиационной безопасности” № 120-II от 31 августа 2000 года.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 26 декабрдаги ЎРҚ-195-сон “Қутқарув хизмати ва қутқарувчи мақоми тўғрисида”ги Қонуни.
5. Закон Республики Узбекистан «О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Узбекистан “О радиационной безопасности”» № ЗРУ-282 от 13 апреля 2011 года.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 24 августдаги 242-сон “Ўзбекистон Республикаси Favқулodда вазиятларда уларни олдини олиш ва ҳаракат қилиш давлат тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида” ги Қарори.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги 4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 июндаги ПФ-5066-сон “Favқулodда вазиятларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш тизимини самарадорлигини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
9. S. Gazinazarova, O.R. Yuldashev “Avariya-qutqaruv ishlari. - O‘zbekiston Respublikasi Oliy va O‘rta maxsus ta’lim vazirligi - T.: Cho‘lpon nomidagi NM IU, 2014.
10. Маккамбаев П.А., Разиков Р.С. «Чрезвычайные ситуации и гражданская охрана на железнодорожном транспорте» Т.ТашИИТ 2018 г. 23-43 страницы.
11. Shahobiddinov, V. E., Khodjayev, O. S., & Oripov, S. G. (2021). Temir yo ‘l transportida sodir bo ‘lgan tabiiy va texnogen tUSDagi favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda avariya qutqaruv ishlarini takomillashtirish. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 987-994.

12. Абдазимов Ш. Х., Шахобидинов В.Э. (2022) «Влияние чрезвычайных ситуаций природного характера на железную дорогу в горных и предгорных районах при перевозке опасных грузов. аварийно-восстановительные работы при ЧС», *O‘zbekiston respublikasi favqulodda vaziyatlar vazirligi akademiyasi "Yong‘in-portlash xavfsizligi" ilmiy-amaliy elektron jurnal "Пожаро-взрыво безопасность"* научно-практический электронный журнал ISSN 2181-9327 № 1 (8), 2022, 188-195.
13. Шахобидинов, В. Э., & Разиков, Р. С. (2022). Особенности ликвидации последствий аварий на железнодорожном транспорте. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(8), 343-351.
14. Абдазимов Ш.Х., Алиев О.Т., Шахобидинов В.Э. «Организация и проведение аварийно-спасательных работ на железнодорожном транспорте» «СТАНКИН» ПРОИЗВОДСТВО. ТЕХНОЛОГИЯ. ЭКОЛОГИЯ. (ПРОТЭК‘22). Выпуск 23. 152-157 стр, г. Москва 27-29 сентября 2022 г.
15. UDK: 001.891.001.5 “Transportda resurs tejamkor texnologiyalar” mavzusidagi xorijiy olimlar ishtirokidagi xalqaro ilmiy – texnika anjumani ilmiy ishlanmalari (2022 yil 2-3 dekabr). ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ РАБОТ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ Абдазимов Шавкат Хакимович, Шахобидинов Вохиджон Эркинович, Ташкент “TDTU”, 2022 – 642-647 b.
16. UDK: 001.891.001.5 “Transportda resurs tejamkor texnologiyalar” mavzusidagi xorijiy olimlar ishtirokidagi xalqaro ilmiy – texnika anjumani ilmiy ishlanmalari (2022 yil 2-3 dekabr). “Ликвидация последствий аварий на железнодорожных путях и объектов чрезвычайных ситуации различного характера” Шахобидинов Вохиджон Эркинович Военной подготовки учебного центра Национального университета Узбекистана имени Мирза Улугбека Ташкент “TDTU”, 2022 – 648-658 b.
17. UDK: 001.891.001.5 “Transportda resurs tejamkor texnologiyalar” mavzusidagi xorijiy olimlar ishtirokidagi xalqaro ilmiy – texnika anjumani ilmiy ishlanmalari (2022 yil 2-3 dekabr). «Влияние чрезвычайных ситуации техногенного характера на железнодорожный транспорт при перевозке опасных грузов» Шахобидинов Вохиджон Эркинович, Абдазимов Шавкат Хакимович, Орипов Сохибжон Гайратжон угли, Ташкент “TDTU”, 2022 – 659-665 b.
18. Шахобидинов, В. Э. (2023). УСТРАНЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИЙ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ПУТЯХ И ОБЪЕКТАХ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ РАЗЛИЧНОГО ХАРАКТЕРА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(2), 883-897.

19. Шахобидинов, В. Э. (2023). ДЕЙСТВИЯ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТ ПО ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ НА ТРАНСПОРТЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 825-835.

20. Шахобидинов, В. Э., & Разиков, Р. С. (2023). ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ И ДРУГИХ НЕОТЛОЖНЫХ РАБОТ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(9), 405-418.